

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.011.3-057.87:159.923

Тернопільська В.І.,

професор кафедри теорії та історії педагогіки
Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор

ORCID iD 0000-0002-1468-9932

Researcher ID X-9695-2018

МОНІТОРИНГ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВПЕВНЕНOSTІ В СОБІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті здійснено аналіз проблеми формування впевненості в собі особистості. Уточнено поняття «впевненість в собі студента» як інтегрального утворення, що виявляється в позитивній оцінці студентом власних здібностей та умінь як достатніх для задоволення потреб і досягнення власних цілей, самодостатності, соціальної активності, самоконтролю власних дій і вчинків. Схарактеризовано принципи, на основі яких необхідно здійснювати вивчення виховання як процесу соціального формування особистості. Визначено та продіагностовано показники сформованості впевненості в собі студентської молоді. Окреслено найбільш значимі чинники, що сприяють формуванню впевненості в собі студентів: можливість неформального спілкування; надання емоційної підтримки, взаємодопомога, спілкування на рівні; довіра; відсутність будь-якого тиску з боку одногрупників, сприйняття індивідуальності кожного; приналежність до групи. Акцентовано увагу на сутнісних характеристиках виховного простору закладу вищої освіти (реалізація системи наукових орієнтирів, які задають технологічний вектор діяльності педагога і взаємодії студентської молоді).

Ключові слова: *впевненість у собі, моніторинг, особистість, студентська молодь, формування.*

© Тернопільська В.І., 2019

Визначення проблеми. Динамічність соціально-економічних умов в українському суспільстві вимагає від його членів не тільки високого рівня професійної підготовки в певній сфері, але й здатності гнучко перебудовувати свою діяльність у соціумі, який постійно змінюється. Важливого значення набуває виконання викладачем виховної функції. Зокрема, він має спрямовувати студентів на соціокультурні зміни. Перш за все зміни у ставленні до себе, до інших людей і до життя в цілому. Таким чином, виникає потреба в необхідності здійснювати через практико-орієнтований експериментальний пошук можливостей організації системи спеціальних заходів, спрямованих на виховання у майбутніх фахівців загальнолюдських цінностей, впевненості в собі, самоповаги, самодостатності, готовності

до самовдосконалення та постійної самоосвіти. Закономірно, щоб цей процес був ефективним, педагог має розуміти провідну мотивацію конкретного студента, здібності, рівень його розвитку, найбільш адекватні для нього методи навчання і виховання.

У наукових дослідженнях проблема впевненості в собі в широкому розумінні та в діяльності й поведінці завжди лежала у площині особливої уваги вчених. Це зумовлено тим, що впевненість пов'язана з такими фундаментальними науковими категоріями, як відповідальність, самоповага, почуття власної гідності особистості, що у професійній діяльності є найважливішими характеристиками ефективності останньої. Саме на виховання цих якостей мають бути спрямовані зусилля тих, хто здійснює професійну підготовку

майбутніх фахівців. Крім того, проблема впевненості в собі пов'язана із розв'язанням завдань стабільності й інваріантності. Все це, безперечно, актуалізує проблему формування впевненості в собі студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти феномену «впевненості особистості» досліджували Н. Будіч, В. Вендланд, В. Лабунська, А. Ланж, М. Мішечкіна, С. Медведева, В. Ромек, О. Рудик, В. Тернопільська, І. Толкунова, О. Хомчук, О. Шило та ін.

Мета статті — здійснити моніторинг проблеми формування впевненості в собі студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на широке науково-практичне вживання, категорія «впевненість» залишається концептуально невизначеною, по-різному інтерпретується, що безпосередньо позначається на її особистісно перетворювальній дієвості.

Впевненість, на нашу думку, є інтегральним особистісним утворенням, що виявляється в позитивній оцінці студентом власних здібностей та умінь як достатніх для задоволення потреб і досягнення власних цілей, самодостатності, соціальної активності, самоконтролю власних дій та вчинків.

Почуття впевненості в собі виникає на основі єдності механізмів свідомості й самосвідомості. Однак остання не розгалужується на самовиховання чи самовдосконалення, як зазначає Ю. Азаров [1], а є психологічним механізмом, на основі якого всі духовні процеси можуть реалізуватися. Саме тому без цілеспрямованого формування у юнаків і дівчат механізму рефлексії неможливо досягти самовиховання й самовдосконалення.

З огляду на це впевнене вираження індивідом своїх почуттів і думок у відповідній ситуації може сприяти подоланню страху. Адже страх, один раз виникнувши, міцно асоціюється з певними ситуаціями. Проблема невпевнених людей полягає у тому, що для них соціальний страх стає домінуючим почуттям та блокує їхню соціальну активність [6]. На думку І. Беха, рефлексія суб'єктом певного емоційного переживання — це не первинний психічний акт: йому передують відчуття стану переживання, яке має трансформуватися у відповідне усвідомлення. Сила (напруга) переживання зростає в міру його усвідомлення. Чим довше суб'єкт залишається, наприклад, у стані смутку, чим ясніше його усвідомлює, тим напруженіше переживає цю емоцію. Така психологічна закономірність особливо важлива стосовно переживання позитивних емоцій радості, задоволення, від сили яких залежить процес виховання духовних цінностей особистості [2, 54].

А. Ланж, П. Якубовські стверджують, що в основі опору впевненим діям лежить страх

перед невдачею. В інших випадках — страх скривдити інших або виразити стосовно них негативні почуття, побоювання виглядати смішним або викликати гнів [5]. Цілком ймовірно, чим більше в людини розвинуто раціональне мислення, тим більше шансів діяти упевнено.

Детермінантою, що викликає рефлексію, приводить її в рух, є закон надмірності. Надмірність при цьому розуміють як відхилення в усталеному способі функціонування суб'єкта, що не порушує його емоційно-ціннісної стабільності, не зумовлює вироблення нових способів пристосування до змінених умов життя чи пошуку нестандартних рішень у певній сфері життєдіяльності. Так, втрата суб'єктом важливої для нього соціальної ролі чи матеріальних статків спричинює розгортання рефлексивного процесу і пошуку адекватного реагування на цю ситуацію [2, 54]. Досить часто вчені у дослідженнях категорії «упевненість в собі» виходили з опису невпевненої поведінки, якщо звичний для людини або запланований процес діяльності порушується й усе те, що відбувається з нею, є незапланованим чи незвичним. Зокрема, у разі коли індивід неточно формулює цілі власних вчинків, з'являються нереалістичні домагання, неправильно оцінюються досягнення, не використовуються як підкріплення раніше досягнуті результати та відсутнє коригування поведінкової моделі на основі раніше здійснених дій [12].

Як зауважує А. Лазарус, причиною невпевненості в собі може бути несформованість способів поведінки, які повинні забезпечувати особистості повноцінне оволодіння соціальною реальністю, ригідністю. Він виділив чотири групи навичок: 1) здатність сказати «ні»; 2) здатність відкрито говорити про свої бажання і вимоги; 3) здатність відкрито говорити про свої позитивні та негативні почуття; 4) здатність встановлювати контакти, розпочинати й закінчувати розмову [4]. Означених навичок достатньо для повноцінної життєдіяльності, а отже, й для впевненості в собі.

Отже, нині затребувана освіта, яка озброїть майбутнього фахівця способами пізнання себе і світу, сприятиме реалізації його особистісного потенціалу, побудові успішної життєвої траєкторії. Заклади вищої освіти мають створювати розвивальне середовище для формування індивідуальної траєкторії ціннісно-смислового самовираження особистості студента.

В. Ромек, В. Висоцький [8] визначають впевненість у собі як прийняття своїх дій, рішень. Ядром впевненості виступає генералізоване стабільно позитивне ставлення індивіда до власних умінь і навичок, що виявляється в соціальних ситуаціях та припускає особисту участь. Важливим компонентом впевненості в собі є самооцінка індивідом власного поведінкового репертуару й віра в його ефективність, доведений зв'язок між вірою в самоефективність та впевненою поведінкою.

Впевненість у собі акумулюється в переживанні індивідом своїх можливостей як адекватних тим завданням, які постають перед ним у житті. Вона може виявлятися в окремих видах діяльності, але інколи стає стійкою якістю особистості, поширюючись на ті види діяльності, в яких у людини ще немає досвіду. Отже, впевненість можна окреслити як властивість особистості, ядром якої виступає позитивна оцінка індивідом особистісних здібностей та умінь як достатніх для досягнення цілей і задоволення потреб. Вона забезпечує максимальне використання власних сил та можливостей.

Для К. Роджерса основою є цілісна особистість з її самоактуалізацією, де самодостатність становить визначальний чинник саморозкриття особистості, що полягає в розширенні власного досвіду й поглибленні знань про себе, унаслідок чого формується впевненість у собі та ствердження власного «Я» в соціумі й у самому собі [7]. Впевненість у собі як особистісне утворення є феноменом внутрішнього походження в системній структурі соціальних ставлень студента, які спрямовані на інших людей.

Результати вивчення істотних ознак впевненості в собі студентів, форм вираження як реалізованих цілей виховання виявили значні недоліки у ході формування цього інтегрального утворення. За І. Бехом, під час вивчення виховання як процесу соціального розвитку особистості необхідно керуватись певними принципами, зокрема:

— гуманізму й педагогічного оптимізму (дослідник виходить з оптимістичної гіпотези розвитку кожного досліджуваного, з бажання не нашкодити студенту, не загальмувати його природної активності, потенційних, резервних сил);

— об'єктивності й науковості (беруть до уваги знання об'єктивних закономірностей психічного розвитку особистості, новоутворень кожного вікового етапу);

— комплексності, системності й систематичності (передбачає послідовне вивчення не окремо взятих параметрів, а цілісного процесу виховання як формування соціальної особистості);

— детермінізму (розуміння взаємозв'язку і взаємозумовленості різних сторін формування особистості);

— розвитку (усі особливості перебувають у динаміці — виникають, розвиваються, трансформуються внаслідок як зовнішніх, соціальних, так і внутрішніх умов);

— індивідуального й особистісного підходу (загальні закони психічного розвитку особистостей різного віку, статі, досвіду, здібностей виявляються своєрідно й неповторно) [3].

Одним із показників соціальної адаптації студентів у соціумі є впевненість у собі. Згідно з результатами дослідження, високий рівень соці-

альної адаптації виявлено у 28,1 % респондентів. Їм властива впевненість у собі, доброзичливість, активність у взаєминах, готовність до співпраці, легкість пристосування до нових обставин. Такі студенти не бояться критики, емоційно врівноважені, практичні, відповідальні, однак досить скептично ставляться до суб'єктивних і культурних аспектів життя. У них виражені такі особистісні характеристики, як безжальність, схильність до доміантності, лідерства, вміння знаходити нестандартні рішення в практичних життєвих ситуаціях. Разом з тим ця група респондентів здатна маніпулювати опонентами за допомогою прийомів емоційного шантажу.

У 46,5 % опитуваних спостерігається невдоволеність собою, схильність звинувачувати себе у невдачах, перекладанні відповідальності на інших. Вони не завжди почувають себе впевнено у взаєминах, спілкуванні. Такі студенти досить незалежні, але з повагою ставляться до думок інших людей. Вони адекватно оцінюють себе, але зміна звичних обставин може зруйнувати почуття впевненості в собі. При цьому студенти цієї групи дуже вимогливі до себе, вирізняються підвищеним почуттям відповідальності.

Низький рівень соціальної адаптації притаманний 25,4 % респондентів. Студенти цієї групи зосереджені на власних негативних рисах, невпевнені в собі, уникають широких соціальних контактів, залежать від оточуючих, несамостійні, нездатні вирішувати свої проблеми, відповідати за себе і свої вчинки. Вони в постійному пошуку себе, схильні до сумнівів, мрійливості, рефлексії.

Показниками впевненості в собі нами визначені такі особистісні характеристики юнаків і дівчат, як інтроверсія — екстраверсія. Відповідно до концепції «локусу контролю», ті особи, які беруть відповідальність за події свого життя на себе, пояснюють їх своєю поведінкою, здібностями, рисами особистості, мають внутрішній (інтернальний) контроль. І навпаки, людям, які схильні приписувати відповідальність за всі події зовнішнім чинникам (іншим людям, випадку, долі тощо), притаманний зовнішній (екстернальний) контроль.

Результати дослідження локусу контролю засвідчують, що 37,3 % студентів — інтернали. Характерними рисами їх є відповідальність за події свого життя (свої рішення, вчинки, дії), емоційна стабільність. Емоційне ставлення до оточуючих проявляється в емоційній стабільності, самоконтролі власних дій і вчинків, комунікабельності, гнучкості у контактах, вияві теплоти і дружби у взаєминах, товариськості. Такі студенти приймають умовності, правила і принципи нормальної поведінки із оточуючими, виявляють впевненість у собі.

Крім того, 62,7 % студентів властивий екстернальний локус контролю. Слід зазначити, що схильність до зовнішньої локалізації контролю

супроводжується в них такими особистісними рисами, як безвідповідальність, невпевненість у власних силах і можливостях, тривожність, надмірна чутливість до критичних зауважень на свою адресу, критичне ставлення до будь-яких думок, крім власних, підозрілість, прагнення відкласти реалізацію своїх намірів, перевага мотивації уникнення невдач, низька мотивація досягнень. Вони також досить часто вирізняються конформністю, нетовариськістю, уникненням широких контактів. Як правило, ці студенти мають низький рівень сформованості впевненості в собі.

Щодо прояву впевненості в собі, то студенти оцінили себе досить критично. Зокрема, 54,1 % опитаних зазначили, що виявляють упевненість у собі завжди, 38,7 % зізнаються, що виявляють впевненість іноді, залежно від обставин, ставлення до конкретної людини, а також акцентують увагу на невмінні контролювати свої емоції у взаєминах із ровесниками. 7,2 % респондентів зазначають, що їм бракує впевненості в собі, вони мають бажання розвивати цю якість.

Аналізуючи відповіді студентів, ми виділили найбільш значимі взаємини у групі, які, на їхню думку, сприяють формуванню впевненості в собі: згуртованість, дружба, надання емоційної підтримки, взаємодопомога, спілкування на рівних, партнерські взаємини між викладачем і студентом, довіра, прийняття індивідуальності кожного, уміння працювати в команді.

Йдеться також про формування виховного простору, який би безпосередньо був спрямований на цілісний моральний розвиток студентської молоді. На думку І. Беха, під виховним простором слід розуміти психолого-педагогічний проект, метою якого є духовно-моральне вдосконалення підростаючої особистості. Сутність його проектування полягає у створенні та реалізації системи наукових орієнтирів, які задають технологічний вектор діяльності педагога і взаємодії вихованців, спрямованих на успішне досягнення виховної мети — розвиток духовно зрілої особистості [2, 70].

У цьому сенсі дуже важливими є уміння викладача дати об'єктивну оцінку діям студента, а не його особистості. Об'єктивно оцінюючи дії студентів, їхні вчинки та успіхи, педагог розвиває у них позитивну самооцінку й адекватне ставлення до своїх вчинків. Тільки у цьому разі у студента формується впевненість у собі та прийняття своєї особистості.

Висновок. Отже, впевненість у собі студента характеризується як здатність обходитися без зовнішньої підтримки в досягненні професійних цілей і результатів. Впевненість виявляється передусім у ціннісному ставленні студентської молоді до себе та навколишньої дійсності, здатності зрозуміти й прийняти людей, самостійності, самодостатності, задоволеності життям, здатності до прийняття відповідальних рішень. У зв'язку з цим у ситуаціях невдач впевненість у собі змушує студентів твердо оцінювати ситуацію, мобілізувати зусилля на подолання перешкод.

ДЖЕРЕЛА

1. Азаров Ю.П. Самосознание подростка // Мудрость воспитания. Книга для родителей. М.: Педагогика, 1989. С. 121–124.
2. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ.: Академвидав, 2012. 256 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003.
4. Лазарус А. Мысленным взором: Образы как средство психотерапии; [пер. с англ. Е.В. Курдюковой]. М.: Независимая фирма «Класс», 2000. 144 с.
5. Мясичев В.Н. Личность и неврозы. Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. 224 с.
6. Никитина О.С. Уверенность в своих силах как фактор достижения успеха в деятельности: на материале исследований в спортивной гимнастике и учебной деятельности студентов института физической культуры: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 «Общая психология, история психологии». Л., 1981. 15 с.
7. Роджерс К. К науке о личности // История зарубежной психологии. М.: МТУ, 1986. С. 199–230.
8. Ромек В.Г. Развитие уверенности в межличностных отношениях // Журнал практического психолога. 2000. № 12. С. 74–113.
9. Тернопільська В.І. Від самопізнання до соціальної відповідальності: навч. посіб.; за ред. проф. М.В. Левківського. Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ, 2003. 184 с.
10. Тернопільська В.І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07; Ін-т проблем виховання АПН України. К., 2009. 40 с.
11. Тернопільська В.І. Відповідальність особистості: гуманітарний аспект // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2004. № 14. С. 47–50.
12. Ternopil'ska V., Hlushko L. Self-confidence: Theoretical Analysis. *Problems of the Development of Modern Science: theory and practice*: collection of scientific articles. — EDEX, Madrid, España, 2018. P. 192–196.

REFERENCES

1. Azarov, Yu. P. (1989). Samosoznanie podrostka. Mudrost vospitaniia. Kniga dlia roditeliei. M.: Pedagogika, pp. 121–124 (in Russian).
2. Bekh, I. D. (2012). Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku: navch. posib. Kyiv.: Akademydav, 256 p. (in Ukrainian).
3. Bekh, I. D. (2003). Vykhovannia osobystosti: U 2 kn. Kn. 2: Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady. K.: Lybid (in Ukrainian).
4. Lazarus, A. (2000). Myslennym vzorom: Obrazy kak sredstvo psikhoterapii [Per. s angl. E. V. Kurdiukovoi]. M.: Nezavisimaia firma «Klass», 144 p. (in Russian).
5. Miasishchev, V. N. (1960). Lichnost i nevrozy. L.: Izd-vo LGU, 224 p. (in Russian).
6. Nikitina, O. S. (1981). Uverennost v svoikh silakh kak faktor dostizheniia uspekha v deiatelnosti: na materiale issledovani v sportivnoi gimnastike i uchebnoi deiatelnosti studentov instituta fizicheskoi kultury: avtoref. dis. na soisk. nauch. step kand. psikhol. nauk: 19.00.01 «Obshchaia psikhologii, istoriia psikhologii», 15 p. (in Russian).
7. Rodzhers, K. (1986). K nauke o lichnosti. Istoriia zarubezhnoi psikhologii. M.: MTU, pp. 199–230 (in Russian).
8. Romek, V. G. (2000). Razvitiie uverennosti v mezhlichnostnykh otnosheniakh. *Zhurnal prakticheskogo psikhologa*, # 12, S. 74–113 (in Russian).
9. Ternopil'ska, V. I. (2003). Vid samopiznannia do sotsialnoi vidpovidalnosti: navch. posib. Za red. prof. M. V. Levkivskoho. Zhytomyr: Polihrafichnyi tsestr ZhDPU, 184 p. (in Ukrainian).
10. Ternopil'ska, V. I. (2009). Systema vykhovannia sotsialno-komunikatyvnoi kultury uchniv zahalnoosvitnoi shkoly u pozaurochnii diialnosti: avtoref. dys. dokt. ped. nauk: 13.00.07. In-t problem vykhovannia APN Ukrainy. K., 40 p. (in Ukrainian).
11. Ternopil'ska, V. I. (2004). Vidpovidalnist osobystosti: humanitarnyi aspekt. *Visnyk Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka*, 14, pp. 47–50 (in Ukrainian).
12. Ternopil'ska, V., Hlushko, L. (2018). Self-confidence: Theoretical Analysis. *Problems of the Development of Modern Science: theory and practice: collection of scientific articles*, EDEX, Madrid, España, pp. 192–196.

Тернопольская В.И.

МОНИТОРИНГ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ УВЕРЕННОСТИ В СЕБЕ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В статье осуществлен анализ проблемы формирования уверенности в себе личности. Уточнено понятие «уверенность в себе студента» как интегрального образования, которое проявляется в положительной оценке студентом собственных способностей и умений как достаточных для удовлетворения потребностей и достижения собственных целей, самодостаточности, социальной активности, самоконтроля собственных действий и поступков. Охарактеризованы принципы, на основе которых необходимо осуществлять изучение воспитания как процесса социального формирования личности. Установлены и продиагностированы показатели сформированности уверенности в себе студенческой молодежи. Определены наиболее значимые факторы, способствующие формированию уверенности в себе студентов: возможность неформального общения; предоставление эмоциональной поддержки, взаимопомощь, общение на уровне; доверие; отсутствие какого-либо давления со стороны одноклассников, восприятие индивидуальности каждого; принадлежность к группе. Акцентировано внимание на существенных характеристиках воспитательного пространства высшего учебного заведения (реализация системы научных ориентиров, которые задают технологический вектор деятельности педагога и взаимодействия студенческой молодежи).

Ключевые слова: уверенность в себе, мониторинг, личность, студенты, формирование.

V. Ternopil'ska

MONITORING THE PROBLEM OF SELF-CONFIDENCE DEVELOPMENT IN STUDENT YOUTH

The analysis of the problem of self-confidence development in student youth is completed. The concept "self-confidence in student youth" as an integral education, which is manifested in a positive assessment a student of his own abilities and skills as a sufficient to meet the needs and achieving their own goals, self-sufficiency, social activity, self-control of their own actions and deeds is clarified. A principle on the basis of which it is necessary to study education as the process of social development of the person is characterized. Indicators of self-confidence development in student youth are determined and diagnosed. The most significant factors, which contribute to the development of students self-confidence: the possibility of informal communication; providing emotional support, mutual assistance, communication at the level; credence; the absence of any pressure from group members, perception of individuality of each; belonging

to the group are outlined. The essential characteristics of educational environment of higher education institution (realization systems of scientific guides, which set technology vector interaction of the teacher and student youth) are disclosed.

Key words: *self-confidence, monitoring, personality, students, formation.*

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019.

Прийнято до друку 25.04.2019.